

TARPTAUTINIO JŪROS DUGNO TEISINIS REŽIMAS: BENDRO ŽMONIJOS PAVELDO KONCEPCIJA IR „NAUDOS“ PASKIRSTYMAS

Indrė Isokaite

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros lektorė
Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės instituto narė
socialinių mokslų daktarė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
El. paštas: indre.isokaite@tf.vu.lt

Straipsnyje nagrinėjamas tarptautinio jūros dugno teisinis režimas: bendro žmonijos paveldo koncepcija ir valstybių (įskaitant Lietuvos) dalyvavimo tiriant ir eksploatuojant šią jūros erdvę bei dalijantis iš jos gaunama „nauda“ galimybės.

The Article provides the analysis of the regime of the International Seabed Area, mainly the concept of the common heritage of mankind and the prospects and opportunities for States' (including Lithuania's) participation in exploring and exploiting this maritime zone and sharing the benefit gained therefrom.

Įvadas

Beribiai pasaulio jūros ir vandenynai yra tvarkingai suskirstyti ir padalinti. Jūros erdvių režimas remiasi taisykle, kad pakrantės valstybės turi vis mažiau teisių tolstant nuo pakrantės. Teritorinėje jūroje ir jūrų vidaus vandenyse jos įgyvendina suverenitetą, gretutinėje zonoje vykdo kontrolės ir pažeidimų prevencijos funkcijas, išskirtinėje ekonominėje zonoje ir kontinentiniame šelfe turi suverenias teises ir nustatytos apimties jurisdikciją, o atvira jūra yra atvira naudotis visoms valstybėms vienodai. Tačiau šis principas po atvirąją jūra esančiam jūros dugnui netaikytinas.

Ne tik valstybių pretenzijos į vis didesnius jūrų ir vandenynų plotus, bet ir jų eks-

ploatavimo techninės galimybės turėjo didžiulės, jei ne esminės, įtakos jūros erdvių režimo formavimuisi. Todėl nenuostabu, kad sunkiai prieinamo tūkstančių metrų gylio tarptautinio jūros dugno režimas iš visų jūros erdvių kol kas turbūt mažiausiai žinomas. Veikla tarptautiniame jūros dugne tik pradeda skaičiuoti penktą dešimtmetį. Iš dalies dėl šių aplinkybių kyla nemažai klausimų, ypač dėl rajono ir jo išteklių kaip bendro žmonijos paveldo koncepcijos turinio ir valstybių dalyvavimo tiriant ir eksploatuojant jį kartu su Tarptautine jūros dugno institucija galimybių, įskaitant, ar į šią „naudą“¹ galėtų pretenduoti

¹ Tarptautinio jūros dugno režimas neapsiriboja išteklių ar ekonominės naudos paskirstymu, jis apima ir

ir Lietuva. Visi šie klausimai paskatino straipsnio autorę pasirinktais aspektais analizuoti būtent šios jūros erdvės reguliavimą: nustatyti bendro žmonijos paveldo koncepcijos esmę ir turinį bei išsiaiškinti valstybių (įskaitant Lietuvos) dalyvavimo veikloje tarptautiniame jūros dugne ir dalijantis iš jos gaunama „nauda“ galimybes. Atsakyti į juos taip pat reikšminga arba net simboliška skaičiuojant Lietuvos narystės 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijoje (toliau – Jūrų teisės konvencija arba Konvencija) [2] dešimtmetį² ir paminėjus Konvencijos priėmimo trisdešimtmetį, nes tarptautinio jūros dugno reglamentavimo sukūrimas yra viena iš priešasčių, dėl ko Jūrų teisės konvencija vadinama moderniausiu ir pažangiausiu tarptautinės jūrų teisės aktu.

Straipsnio tema Lietuvoje ar Lietuvos mokslininkų nebuvo nagrinėta, tačiau tarptautinio jūros dugno režimas skirtingais aspektais nagrinėtas atskirų užsienio autorių, pavyzdžiui, R. Churchill, W. Lowe, Donald R. Rothwell, T. Stephens, D. H. Anderson, C. C. Joyner ir kitų. Tarp daugiausia tirtų klausimų – tarptautinio jūros dugno režimo susiformavimas ir šios jūros erdvės santykis su nacionaliniais kontinentiniais šelfais, Tarptautinės jūros dugno institucijos veikla, leidžiamos veiklos jūros dugno rajone vykdymo sąlygos ir reikalavimai ir t. t. Be užsienio autorių mokslo publikacijų ir tarptautinių sutarčių,

žinias iš tyrimų, dalijimąsi technologijomis, archeologinių objektų apsaugą, todėl įvardyti visus šiuos dalykus, gaunamus ir veiklos šioje jūros erdvėje, vartojamas platesnis – „naudos – terminas ir „ekonominės naudos, kai rašoma tik apie ją.

² Lietuvos Respublika ratifikavo Jūrų teisės konvenciją 2003 m. rugsėjo 9 d. Konvencija įsigaliojo Lietuvai 2003 m. gruodžio 12 d. [9].

šio straipsnio šaltiniai apima Tarptautinės jūros dugno institucijos teisės aktus ir teismų (Tarptautinio jūrų teisės tribunolo) praktiką. Naudojami pagrindiniai mokslinio tyrimo metodai, iš kurių istorinis pasitelkiamas tarptautinio jūros dugno rajono ir jo režimo formavimosi raidos aspektams nagrinėti, teleologinis – rajoną reglamentuojančių teisės aktų analizei, lyginamasis – daugiausia Jūrų teisės konvencijos ir jos XI dalį įgyvendinančio susitarimo nuostatomis lyginti, sisteminės analizės ir loginių tyrimo metodais grindžiamas visas mokslo tyrimas.

Tarptautinio jūros dugno režimo ištakos, principai ir režimą kuriantys subjektai

Pastaruoju metu gana intensyviai diskutuojama apie tarptautinės teisės legitimumą, pažymi prof. R. Wolfrum [19, p. 2040]. Šios diskusijos kyla iš tarptautinės teisės specifikos, įskaitant įprasto įstatymų leidėjo nebuvimą ir normų vykdymo užtikrinimo būdų trūkumą. Nepaisant įprastos praktikos valstybių bendradarbiavimą įgyvendinti tarptautinių organizacijų ir tarptautinių sutarčių forma, nuogaustaujama dėl tarptautinių organizacijų priimamų sprendimų galios ir jų vykdymo užtikrinimo. Tarptautinę teisę kuriančio subjekto (kaip įstatymų leidėjo) visuotinis pripažinimas yra ypač svarbus tada, kai reguliavimo dalykas yra susijęs su visos tarptautinės bendrijos interesais, kaip ir šiuo atveju, kai kalbame apie Tarptautinį jūros dugną, dar vadinamą Rajonu („Rajonas“ – jūrų ir vandenynų dugnas ir jo gelmės, esantys už nacionalinės jurisdikcijos ribų³), popu-

³ Jūrų teisės konvencijos 1 straipsnio 1 dalis.

liariai sakant, po atvirąją jūra esantį jūros dugną.

Tarptautinio jūros dugno režimas vystėsi atvirosios jūros laisvių⁴ ir jūros dugno išteklių gavybos galimybių bei valstybių pareiškimų dėl jų išskirtinių teisių į kontinentinį šelfą sandūroje. Suderinti visų šalių interesus ir nepažeisti pirmiausia teisingumo principo buvo galima tik Jungtinėms Tautoms randant visuotinai priimtina „formulę“. Tačiau Rajono, šiandien pavaldaus bendro žmonijos paveldo koncepcijai ir reguliuojamo specialios tarptautinės organizacijos – Tarptautinės jūros dugno institucijos⁵ – režimas vienu metu buvo kuriamas valstybių grupės.

Pabrėžiant Rajono specifiką ir svarbą, primintina, kad Rajonas sudaro ne mažiau kaip 50 procentų žemės paviršiaus [17, p. 122]. Jame slypi mineralinių išteklių ir angliavandenilių klodai, tačiau labiausiai visus domina metalai. Svarstoma, kad Rajone galėtų būti nuo trijų iki dešimties tinkamų (apsimokančių) tirti ir eksploatuoti vietų, kur išteklių sukaupta pakankamai [17, p. 123]. Pirmąkart 1872–1876 m. „HMS Challenger“ ekspedicijai atradus kamuoliuko dydžio mineralų darinius už geologinio kontinentinio šelfo ribos maždaug 4000 metrų gylyje, o juose – mangano, nikelio, vario, kobalto, aliuminio ir geležies, dėmesį patraukė jų koncentracija, šiandien susitelkusi Ramiojo vandenyno Šiaurės centrinėje dalyje, Persų įlankoje ir Ramiojo vandenyno pietryčių dalyje ir Indijos vandenyno šiaurinėje dalyje [24].

⁴ Tai – laivybos, skridimo, žvejybos, mokslinių tyrimų laisvė, laisvė kloti povandeninius kabelius ir vamzdynus, laisvė statyti dirbtines salas ir įrenginius (Jūrų teisės konvencijos 87 straipsnis).

⁵ Apie šią tarptautinę organizaciją žr. toliau kitą straipsnio dalį.

Rajono režimas ilgai, iki Jūrų teisės konvencijos priėmimo, buvo susijęs su atvirosios jūros režimu, būtent su Jungtinių Amerikos Valstijų ir kai kurių kitų valstybių reiškiamu jūros dugno išteklių gavybos pateisinimu remiantis atvirosios jūros laisvėmis, ypač žvejybos. „Jeigu dėl įvairių metalų jūros dugno gelmėse abejonių nekyla, tai dėl perlų, moliuskų ir kitų sėslių rūšių išteklių nėra visiškai aišku, ar jiems galioja *res nullius* ar *res communis* režimas. Šiuolaikinė pozicija yra tokia, kad jūros dugno gyvieji ištekliai priklauso žvejybai atvirojoje jūroje, atviri visiems“ [17, p. 126], taigi pavaldūs *res communis*. Pagal Rajono kaip *res nullius* koncepciją, valstybių pretenzijos į jį ir jo išteklius dar buvo bandomos pateisinti okupacija, anksčiau laikyta teisėtu *terra nullius* teritorijos įgijimo būdu. Galiausiai, dar nebuvo aiški nei samprata, nei plotis nacionalinio kontinentinio šelfo, į kurį 1945 m. išimtinės teises paskelbė Jungtinės Amerikos Valstijos.

1960–1970 m. pastebėta, kad, vykstant neribotam jūros išteklių eksploatavimui, gavybą vykdančios valstybės besivystant technologijoms monopolizuos jūros dugno išteklius ir įgis pranašumą prieš kitas (įskaitant naujai besikuriančias) valstybes. Tokia tendencija visiškai nederėjo su valstybių suverenios lygybės, taikaus tarptautinio bendradarbiavimo, tausaus išteklių naudojimo ir aplinkos apsaugos principais. Reikšmingi tapo naujosios tarptautinės ekonominės pasaulio tvarkos kūrimo dėsniai ir Rajono režimas tapo jos dalimi. Atsirado visuotinai priimtino Rajono režimo, kuris sukurtų teisingo išteklių paskirstymo mechanizmą, užkirstų kelią nepagrįstam dalies valstybių pranašumui ir atsižvelgtų į pasaulio gavybos poreikius, nustatymo

poreikis. Režimas turėjo prisidėti ir prie Jungtinių Tautų chartijoje [1] ir 1970 m. Generalinės Asamblėjos deklaracijoje dėl tarptautinės teisės principų [5] įtvirtintų valstybių suverenios lygybės, taikaus bendradarbiavimo ir kitų tarptautinės teisės principų bei bendrųjų teisės principų, ypač teisingumo, įgyvendinimo.

Naujosios tarptautinės ekonominės tvarkos idėja skelbė, kad išteklių eksploatacijoje gaunama nauda turėtų priklausyti visai žmonijai privilegijuotą padėtį suteikiant besivystančioms šalims, be to, turėtų būti įsteigtas specialus institucinis režimo administravimo mechanizmas ir paskirta institucija turėtų jurisdikciją šios (visiems) bendros erdvės atžvilgiu, kartu būdama tarptautinės bendrijos „patikėtine“ Rajone [15, p. 193]. Šis supratimas (taip pat kontinentinio šelfo, kaip ne tik teisinės, bet ir geologinės sąvokos⁶ susiformavimas antrojoje XX a. pusėje) taip pat užkirto kelią prigyti pozicijai šalių, kurios, vystantis ir kintant jūros erdvių delimitavimo principams, manė, kad visas Rajonas turėtų būti padalytas pakrantės, kurių jūros erdvės išeina į atvirąją jūrą, valstybėms.

Pirmieji Rajono režimo siūlymai pateikti 1967 m. nuolatinės Maltos atstovybės Jungtinėse Tautose ambasadoriaus dr. Arvid Pardo, kuris tvirtino, kad nei valstybės, nei žmonės negali nusavinti išteklių, ir ypač būgštavo, kad jūros dugnas netarnautų kariniams tikslams. Šios idėjos buvo įtvirtintos pirmosiose Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucijose dėl Rajono režimo⁷. Nors rezoliucijų, kaip

pagalbinio tarptautinės teisės šaltinio, forma ir galia nepaskatino visų pasaulio valstybių noro jų laikytis ir netrūko šių rezoliucijų tik kaip rekomendacijų vertinimų, be to, kaip dažnai laikyta, ne kodifikavusių papročius, o sukūrusių naujas taisykles, jų reikšmė nesumažėjo ir jos įtvirtino esminį Rajono režimo principą: Rajono ištekliai yra žmonijos paveldo dalis, todėl juos savavališkai išgauti yra draudžiama. Šiuo principu ir kitomis rezoliucijų nuostatomis remiasi ir Rajono režimą nustačiusi Jūrų teisės konvencija⁸ ir ją iš dalies keitęs 1994 m. Susitarimas dėl konvencijos XI dalies įgyvendinimo [3] (toliau – Susitarimas). Taigi Rajono režimo pagrindas yra principas, skelbiantis, kad jūrų ir vandenynų dugnas bei jo gelmės, esantys už nacionalinės jurisdikcijų ribų (t. y. Rajonas), taip pat Rajono ištekliai yra bendras žmonijos palikimas⁹.

„Autoritetingo valdžios šaltinio“ Rajono režimo kūrimo paieškų sunkumus ilgoje ir prieštaringoje Rajono režimo kūrimo istorijoje ypač gerai iliustruoja gana neįprastas atvejis, kai, nepaisant minėtų Jungtinių Tautų rezoliucijų ir jas priėmus darbo kuriant Rajono režimą Konvencijos projekte, Rajono reglamentavimą ėmė kurti didžiū-

gruodžio 15 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliuciją 2574 D (XXIV) [4] ir 1970 m. gruodžio 17 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliuciją 2749 (XXV) [6].

⁸ Jūrų teisės konvencijos preambulėje nurodoma: „norėdamos pagal šią konvenciją plėtoti principus, kurie yra įtvirtinti 1970 m. gruodžio 17 d. Jungtinių Tautų Rezoliucijoje 2749 (XXV), kurioje Generalinė Asamblėja *inter alia* iškilmingai pareiškė, kad jūrų ir vandenynų dugnas bei jo gelmės, esantys už nacionalinės jurisdikcijos ribų, taip pat jų ištekliai yra bendras žmonijos paveldas, ir šių išteklių tyrinėjimas ir eksploatavimas turi būti atliekami visos žmonijos naudai, nesvarbu, kokia būtų valstybių geografinė padėtis“.

⁹ Susitarimo preambulė.

⁶ Geologai pabrėžia, kad kontinentinis šelfas yra natūralus sausumos tęsinys po vandeniu iki staigaus nuolydžio į gelmes.

⁷ Generalinė Asamblėja priėmė dvi svarbiausias rezoliucijas dėl tarptautinio jūros dugno: 1969 m.

jų jūrinių valstybių grupė. Būtent Jungtinė Karalystė, Jungtinės Amerikos Valstijos ir kitos pirmosios į veiklą Rajone investavusios šalys, būgštaudamos, kad Jūrų teisės konvencijoje nustatomas režimas neatitiks jų interesų ir nesuteiks joms, kaip pirmosioms investavusioms į veiklą Rajone, privilegijų, sukūrė atskirą Rajono režimą nustatydamos identiškas taisykles kiekviena savo nacionalinėje teisėje (angl. – *Reciprocating states regime*, t. y. sudarytas abipusiškumo pagrindais). Taip sudarytas susitarimas dėl veiklos Rajone dar vadinamas „mini sutartimi“ (angl. – *mini-treaty*), nors niekada nebuvo paskelbta jį įforminanti sutartis [14, p. 232], išskyrus nebent 1982 m. paskelbtą Laikinąjį susitarimą dėl giliavandenio jūros dugno polimetalų (sankaupų), sudarytą tarp Prancūzijos, Vokietijos Federacinės Respublikos, Jungtinės Karalystės ir Jungtinių Amerikos Valstijų, kuris numatė konsultacijas galimiems ginčams dėl sutampančių pareiškimų dėl veiklos Rajone pagal nacionalinę teisę ir arbitražą (kitiems) ginčams bei konsultacijas prieš šalims sudarant tarptautines sutartis dėl veiklos jūros dugne; tačiau nenumatė jo eksploatavimo nuostatų [14, p. 232]. Šis šalių susitarimas buvo unikalus tuo, kad pats nevisiškai atitikęs tarptautinės sutarties sudarymo ir susijusių procedūrų formalumą, buvo gana savitos formos pirmųjų investuotojų Rajone interesų užtikrinimo būdas: iš dalies bandymas formuoti kitokią nei Jungtinių Tautų siūlomą Rajono režimo sampratą, nevisiškai derėjęs su Rajono, kaip bendro žmonijos paveldo, koncepcija. Vis dėlto jis tegalėjo būti laikinas (iki Konvencijos įsigaliojimo toms šalims) ir trūko visuotinumą be taikymo praktikos, kad galėtų tapti nauja paprotinės teisės norma. Rei-

kėjo aiškių ir visuotinai priimtinių Rajono režimo principų, atspindinčių tarptautinės bendrijos, o ne valstybių grupės interesus. Be to, tarptautinės teisės požiūriu gana neįtikinamai skambėjo šios „mini sutarties“ šalių pastangos pateisinti jų tariamas teises reglamentuoti Rajono režimą remiantis teise reguliuoti jų asmenų veiklą atvirojoje jūroje, nes tai dvi atskiros jūros erdvės ir jiems taikytini režimai – skirtingi.

Siekiant valstybių konsensuso ir Jūrų teisės konvencijos priėmimo, minėtas šalių kurtas režimas vėliau tapo Konvencijos nuostatas dėl Rajono režimo iš dalies pakeitusio Susitarimo dalimi. 1993 m. suformavus neformalią išsivysčiusių ir besivystančių valstybių atstovų grupę, 1994-aisiais – Konvencijos įsigaliojimo – metais, Susitarimas priimtas kaip rezoliucija 48/263¹⁰ (toliau – Susitarimas) [7], pagal kurią Susitarimas ir Konvencijos XI dalis turi būti aiškinama ir taikoma kaip vienas dokumentas, o kolizijos atveju Susitarimo nuostatomis suteikiama viršenybė¹¹. Susitarimas yra įdomus keletu aspektų. Pirmiausiai jis dalies autorių vertinamas tarsi išlyga Konvencijos, neleidusios išlygų. Nors laikyčiau jį labiau Konvencijos pakeitimu ir papildymu, gal kiek neįprastu formos atžvilgiu, bet esančiu tarptautine sutartimi ir bet kuriuo atveju vienintele išeitimi siekiant užtikrinti kuo platesnį valstybių dalyvavimo ratą¹². Tad, manytume, pagrįstai kitų autorių taip

¹⁰ Dokumentas tapo žinomas kaip „Boat paper“ (t. y. dokumentas su laivu (laivo simboliu)) dėl greičiausiai Australijos atstovo pirmame lape pavaizduoto gavybos laivo simbolio.

¹¹ Susitarimo 2 straipsnio 1 dalis.

¹² Susitarimo 4 straipsnio 2 dalis: jokia valstybė ar subjektas negali išreikšti savo sutikimo įsipareigoti pagal šį susitarimą, jei ta valstybė ar subjektas neišreiškė anksčiau arba neišreiškia tuo pačiu metu savo sutikimo įsipareigoti pagal Konvenciją.

sukurta Rajono režimas sveikintinas ir Susitarimas laikomas „labai kūrybingu sudėtingos problemos sprendimu, geriausiai parodančiu tarptautinės teisės lankstumą“ [14, p. 238]. O tokio pakeitimo precedentu laikomas, pavyzdžiui, Protokolas dėl 1951 m. Konvencijos dėl pabėgėlių statuso pakeitimo [11, p. 888].

Nors Rajonui atvirosios jūros laisvių principas negalioja, režimai liko susiję: naudojamosi atvirosios jūros laisvėmis, valstybės deramai atsižvelgia į kitų valstybių interesus naudotis atviros jūros laisve bei į šioje konvencijoje nustatytas teises vykdyti veiklą Rajone¹³.

Jūrų teisės konvencijos XI dalyje nustatytas išskirtinai sudėtingas režimas, pagal kurį Tarptautinė jūros dugno institucija įgaliota kontroliuoti „priėmimą“ prie gavybos vietų rajone ir pačią gavybą, atsižvelgiant į pasaulio išteklių poreikius¹⁴. Tarptautinė jūros dugno institucija įsteigta kaip savita tarptautinės bendrijos „patikėtinė“ ir „šeimininkė“ Rajone, o dėl jos paskirties būta įvairių nuomonių nuo jos sprendžiamųjų galių įtvirtinimo iki registracinės institucijos vaidmens siūlymų. Vis dėlto ji šiandien yra toji, kuri turi priimti normas ir taisykles dėl daugelio Rajono režimo aspektų, įskaitant ekonominės naudos, gaunamos iš veikos Rajone, paskirstymo¹⁵.

¹³ Konvencijos 87 straipsnio 2 dalis.

¹⁴ Institucijos įmonę besivystančios šalys laikė ta, per kurią tiesiogiai įgyvendins bendro žmonijos paveldo koncepciją kartu (steigdamas bendras įmones) vykdydamos išteklių žvalgyimo ir eksploatavimo veiklą institucijai rezervuotose zonose Rajone (t. y. vienoje iš dviejų zonų, kurias pareiškėjas, kreipdamasis dėl veiklos Rajone, privalo pateikti institucijai, ir kuri rezervuojama institucijai suteikiant galimybę per 15 metų imtis joje išteklių žvalgyimo veiklos kartu su besivystančiomis šalimis).

¹⁵ Jūrų teisės konvencijos 160 straipsnio 2 dalies f punktas.

Tarptautinė jūros dugno institucija (toliau – Institucija) yra unikali tuo, kad įsteigta remiantis evoliuciniu požiūriu, t. y. jai pradėdant veiklą kaip mažai, rentabiliai ir sąlygiškai paprastai organizacijai [14, p. 238] ir vėliau steigiant reikalingus struktūrinius padalinius bei priimant teisės aktus pagal poreikį ir veiklos Rajone galimybes. Ji įgyvendina teisėkūros ir vykdomąsias funkcijas valstybių, fizinių ir juridinių asmenų atžvilgiu Tarptautinio jūros dugno ir jo išteklių srityje [19, p. 2054]. Institucija priima privalomas normas, tačiau, kaip pažymi, pavyzdžiui, prof. R. Wolfrum, neturi jurisdikcijos užtikrinti jų įgyvendinimą [19, p. 2039]. Institucijos ir jos veiklos savitumą iš dalies lemia aptartas Rajono režimo kūrimo prieštaravimas, naujumas ir nebaigtumas (tiek pačios Institucijos struktūros, tiek Konvenciją įgyvendinančių teisės aktų). Nors galima teigti, kad toks nevisiškai aiškus mandatas neprišėdėdė prie stabilumo ir Rajono režimo aiškumo, kita vertus, galbūt tai buvo geriausia, ką galėjo sukurti šalys, atsižvelgdamos į visas aplinkybes, įskaitant paties Rajono specifiką. Be to, iš dalies toks sprendimas atspindėjo vieną iš pastarųjų tarptautinėmis teisės pokyčių, kad ji kuriama ne vien tarptautinėmis sutartimis, bet ir lankstesnėmis priemonėmis – per reguliuojamąsias ir vykdomąsias tarptautinių sprendimus priimančių institucijų funkcijas [19, p. 2043].

Be minėtųjų, Konvencijos 2 skyrius nustato konkrečius Rajoną reglamentuojančius principus, kuriuos autorė laikytų specialiaisiais Rajono režimo principais, ir jie nagrinėjami toliau kitoje straipsnio dalyje kaip atskleidžiantys Rajono, kaip bendro žmonijos paveldo, koncepciją.

Bendro žmonijos paveldo koncepcija

Rajono, kaip bendro žmonijos paveldo, koncepcija vertinama kaip „vienas iš kontroversiškiausių jūrų teisės klausimų, dėl kurių daug diskutuojama“ [18, p. 859].

Rajonas ir jo ištekliai yra bendras žmonijos paveldas¹⁶, visos teisės į Rajono išteklius priklauso visai žmonijai, kurios vardu veikia Institucija¹⁷. Bendro žmonijos paveldo sąvoka Konvencijoje plačiau neaiškinama, tačiau koncepcija grindžiama pretenzijų į Rajoną ir jo išteklius draudimu. Ji formuluojama kiek prieštarinčiai, įtvirtinant, atrodytų, vienintelį valstybės ar jų grupės pretenzijų į Rajoną ar jo išteklius draudimą, tačiau greta nurodant, kad „Rajone išgauti mineralai gali būti nusavinti tik vadovaujantis šios XI dalies nuostatomis ir minėtos Institucijos nustatytais teisės normomis ir tvarka“. Pati koncepcija priimant Konvenciją kai kurių autorių vis dar laikyta labiau filosofinio pobūdžio ir abejota, ar ji gali sudaryti principą, galintį įgyti norminę išraišką ir sukurti teisinę pasekmę. Pavyzdžiui, 1986 m. prof. C. C. Joyner vertino ją kaip stokojančią valstybių pripažinimo ir kaip koncepcinį idealą, ne tarptautinę teisinę tikrovę, patvirtinamą valstybių praktikos [15, p. 199]. Tačiau šiandien koncepcija jau gerokai aiškesnė.

Iš Konvencijos nuostatų, kad veikla Rajone turi būti vykdoma visos žmonijos labui, nesvarbu, kad ir kokia būtų pakrantės valstybių ar valstybių, neturinčių priėjimo prie jūros, geografinė padėtis, ir ypač atsižvelgiant į besivystančių valstybių ir

tautų, kurios nepasiekė visiškos nepriklausomybės ar kito Jungtinių Tautų pripažintamo savivaldos statuso pagal Generalinės Asamblėjos rezoliuciją Nr. 1514 (XV) ar kitas taikytinas Generalinės Asamblėjos rezoliucijas, interesus¹⁸, aišku, kad veikla Rajone neabejotinai galima, ir tai nėra tik pakrantės ar didžiųjų jūrinių valstybių privilegija.

Prof. C. C. Joyner teigimu, su visa žmonija siejami interesai, poreikiai ir siekiai turi būti didesni už visų valstybių nacionalinių interesų sumą [15, p. 195]. Iš tiesų visos žmonijos interesai atspindi ne Konvencijos ar Susitarimo dalyvių, bet tarptautinės bendruomenės bendrą suvokimą ir interesus, kurį būtų galima prilyginti *erga omnes* įsipareigojimui, t. y. visų valstybių interesui dėl įsipareigojimo – laikytis Rajono, kaip bendro žmonijos paveldo, koncepcijos ir vykdyti veiklą Rajone tik laikantis Konvencijos ir Susitarimo nuostatų. Šioje srityje, minėto autoriaus įsitikinimu, 1986 m. dar nebuvo galima teigti esant *erga omnes*, dabar drįstume tvirtinti tokį įsipareigojimą egzistuojant dėl toliau nurodomų aplinkybių.

Susitarimas buvo priimtas siekiant suderinti valstybių interesus, tačiau tik palyginti neseniai gavyba Tarptautiniame jūros dugne tapo techniškai ir ekonomiškai įmanoma ir tik šiame kontekste taikytinos Konvencijos ir Susitarimo nuostatos įgijo realų (tikrą) poveikį tarptautinei jūrų teisei [17, p. 121]. 121 valstybė balsavo „už“ nė vienai nepareiškiant prieštaravimo ir tik septynioms susilaikant. Susitarimas pakeitė dalį Konvencijos nuostatų¹⁹, nors aktua-

¹⁶ Jūrų teisės konvencijos 136 straipsnis.

¹⁷ Jūrų teisės konvencijos 137 straipsnio 2 dalis.

¹⁸ Konvencijos 140 straipsnis „Žmonijos interesai“.

¹⁹ Susitarimas ne tiek pakeitė, kiek papildė ir išplėtojo Konvencijos, ypač XI dalies, nuostatas detali-

lios išliko Konvencijos XI dalis (Rajonas), III priedas (Bendros žvalgybos, tyrinėjimo ir eksploatavimo sąlygos) ir IV priedas (Įmonės įstatai). Susitarimas sudarė „stabilaus, į rinką orientuoto teisinio režimo“ galimybes [11, p. 318], buvo „atvertas kelias protingiems komerciniams principams“ [11, p. 319]. Nors Konvencijos nuostatos ir jas keitęs Susitarimas derina skirtingas išsivysčiusių ir besivystančiųjų valstybių grupių pozicijas, Rajono režimo pagrindu esančios bendro žmonijos paveldo koncepcijos laikymąsi galima laikyti tarptautinės bendrijos įsipareigojimu žmonijos naudai.

Prof. S. Chesterman, remdamasis C. Stahn, pažymi, kad jūros dugno priskyrimo bendram žmonijos paveldui koncepcija nėra nauja, ir lygina šį režimą su 1950 m. ir vėliau sudarytomis tarptautinėmis sutartimis dėl Antarkties, Visatos ir Mėnulio [13, p. 445]. Koncepcija užkirto kelią atskirų valstybių pretenzijoms, tačiau iš dalies reikėtų pritarti autoriams, tvirtinantiems, kad iki šiol daug klausimų, susijusių su bendro paveldo režimo veikimu, išliko sunkiai suprantami (teoriniai) [17, p. 120]: ką tas režimas iš esmės reiškia, kaip ir kas turi teisę gauti žinių, eksploatuoti ir dalytis ekonomine nauda ir daug su tuo susijusių kitų klausimų. Dalį atsakymų jau pateikia taikytinų teisės aktų aiškinimas, Institucijos veikla ir besiformuojanti valstybių praktika bei Jūrų teisės tribunolo išaiškinimas [21].

zuodamas valstybių šalių išlaidas ir Institucijos organizacinę struktūrą, paraiškas dėl tyrimų darbų plano, organizacinius ir procedūrinius aspektus ir reglamentuodamas kitus klausimus, atsižvelgiant, kaip pažymima preambulėje, į „politinius ir ekonominius pokyčius, įskaitant į rinką orientuotą požiūrį, darančius poveikį XI dalies įgyvendinimui“.

Reikėtų pritarti prof. D. R. Rothwell ir kitų autorių nuomonei ir apibendrinimui, kad sąvoka „bendram žmonijos paveldui“ iš esmės reiškia gavybos kontrolės patikėjimą specialiai institucijai ir šios erdvės naudojimo tvarkos nustatymą [17, p. 197]²⁰, įskaitant vienašalių pretenzijų draudimą ir visų pasaulio valstybių dalyvavimo tiriant, eksploatuojant Rajoną ir dalijantis iš šios veiklos gaunama „nauda“ užtikrinimą.

Dvi pagrindinės veiklos Rajone kryptys yra Rajono išteklių žvalgymas, tyrimas ir eksploatavimas²¹ laikantis Konvencijos XI dalies, Susitarimo ir Jungtinių Tautų chartijos principų ir kitų tarptautinės teisės normų. Viena iš kiekvienos veiklos Rajone sąlygų – Rajono naudojimas taikiais tikslais²². Tik taikiais tikslais ir žmonijos labai gali būti vykdomi moksliniai jūrų tyrimai²³, nuo kurių priklauso išteklių eksploatavimas, iš kurių bei išteklių žvalgyimo kol kas gaunama pagrindinė „nauda“ iš veiklos Rajone. Be to, žmonijos labai turi būti saugomi arba panaudojami ir Rajone randami archeologiniai ir istoriniai objektai²⁴, svarbiausia, kad jie netaptų komercinės naudos šaltiniu. Taigi bendro žmonijos paveldo koncepcija remiasi ne vien finansine (ekonomine) nauda ir jos paskirstymu. Tai pirmiausia ir kol kas daugiausia žinios iš mokslinių jūrų tyrimų, taip pat archeologijos objektų apsauga²⁵ ir technologijų

²⁰ Autorius vardią Konvencijos 136–151 straipsnius.

²¹ Jūrų teisės konvencijos 1 straipsnio 1 dalies 3 punktas.

²² Jūrų teisės konvencijos 141 straipsnis.

²³ Jūrų teisės konvencijos 143 straipsnis.

²⁴ Jūrų teisės konvencijos 149 straipsnis.

²⁵ Plačiau žr. A. Strati. Deep Seabed Cultural Property and the Common Heritage of Mankind [18].

perdavimas²⁶. Pastarojo esmė yra bendradarbiavimo programomis ir kitais pagrin-dais skatinti žinių ir technologijų perdavi-mą Institucijos įmonei ir besivystančioms šalims, kad jos kartu galėtų dalytis šiais pasiekimais.

Ekonominės naudos iš veiklos Rajone paskirstymas

Nepaisant to, kad Rajono režimas nusta-tytas Konvencijoje ir Susitarime, juose nemažai nuorodų apie atskirų teisės aktų poreikį. Normas, taisykles ir procedūras, reglamentuojančias išteklių žvalgymą, tyrimą ir eksploatavimą Rajone, priima Institucija. Tai darydama, ji pati turi veikti Rajono režimą grindžiančių principų, pir-miausia pačios bendro žmonijos paveldo koncepcijos, pagrindu.

Būtent Institucija, speciali tarptautinė organizacija, kurioje dalyvauja visos Konvencijos dalyvės, yra jos aukščiausiasis, iš visų narių sudarytas organas, Asamb-lėja sprendžia (jei Taryba rekomendu-oja, svarsto ir tvirtina normas, taisykles ir procedūras) dėl iš veiklos Rajone gautos finansinės ir kitokios ekonominės nau-dos teisingo paskirstymo pagal Konven-ciją bei pagal Institucijos normas, taisy-kles ir procedūras ir yra įgaliota nustatyti bendras politikos kryptis²⁷. Konvencijos 140 straipsnio antrojoje dalyje Institu-cija įpareigojama „imtis priemonių, kad finansinė ar ekonominė nauda, gauta iš veiklos Rajone, būtų teisingai paskirstyta naudojant tinkamus metodus ir nediskri-minuojančiu pagrindu“. Veikla Rajone,

kaip nurodyta XI dalyje, turi būti vykdoma taip, kad būtų prisidedama prie pasaulio ekonomikos palankios plėtros bei tarp-tautinės prekybos subalansuoto augimo ir būtų skatinamas tarptautinis bendra-darbiavimas, užtikrinant visų valstybių, ypač besivystančių valstybių, visapusišką vystymąsi, kartu siekiant užtikrinti visų valstybių Konvencijos dalyvių, nesvarbu, kokia jų socialinė ar ekonominė santvarka ir geografinė padėtis, galimybių dalyvau-ti panaudojant Rajono išteklius didinimą ir veiklos šiame Rajone monopolizavimo prevenciją²⁸. Be to, veiklai Rajone taiko-mos Bendrojo susitarimo dėl muitų tarifų ir prekybos, jo atitinkamų kodeksų ir po jo sudarytų ar jį pakeičiančių susitarimų nuostatos²⁹.

Iš išvardytų nuostatų plaukia, kad fi-nansinė ir ekonominė nauda iš veiklos Rajone bus paskirstoma pagal taisykles, kurias turi priimti Institucija. Jos turi būti grindžiamos pirmiausia teisingumo ir ne-diskriminavimo principais, taip pat įparei-gojimu užkirsti kelią naudai monopolizuoti ir užtikrinti galimybę šia nauda dalytis visoms, ypač mažiausiai išsivysčiusioms šalims, neatsižvelgiant į jų socialinę, eko-nominę ar geografinę padėtį, o tai iš esmės kyla iš valstybių suverenios lygybės prin-cipo.

Prof. D. H. Anderson buvo gana tikslus nelaikydamas gavybos Rajone ekonomi-ne ir praktine realybe, tikėtina iki pirmojo XXI amžiaus dešimtmečio [11, p. 891]. Pažymėtina, kad tik 2000 m. sudarytos pir-mosios sutartys su Institucija penkiolikai

²⁶ Jūrų teisės konvencijos 144 straipsnis. Susitari-mo 5 skyrius.

²⁷ Jūrų teisės konvencijos 160 straipsnio 2 dalies f punkto i papunktis ir g punktas.

²⁸ Jūrų teisės konvencijos 150 straipsnis „Rajone vykdomos veiklos politikos kryptys“.

²⁹ Susitarimo 6 skyriaus 1 dalies b punktas.

metų dėl Rajono išteklių žvalgymo³⁰. Tad dar nėra eksploatuojami Rajono ištekliai ir nėra gauta finansinės (ekonominės) naudos, kurią būtų galima dalytis, ir nesukurta taisyklių, kaip tą padaryti.

Svarbi bendro žmonijos paveldo koncepcijos dalis yra Konvencijos 82 straipsnyje nustatyta valstybių pareiga mokėti įmokas (įnašus) joms eksploatuojant kontinentinį šelfą už 200 jūrmylių ribos³¹ ir mokant juos per Instituciją, kuri paskirsto juos valstybėms, Konvencijos šalims, remdamasi teisingo padalijimo kriterijumi, atsižvelgdama į besivystančių valstybių, ypač į mažiausiai išsivysčiusių ir neturinčių priėjimo prie jūros valstybių, interesus ir poreikius. Taigi naudos iš įnašų gavėjai ir Konvencijoje numatyti jos paskirstymo principai iš esmės nesiskiria nuo aptartų ekonominės naudos iš veiklos Rajone paskirstymo gairių. Įnašų iš nacionalinio šelfo eksploatavimo paskirstymo mechanizmo taip pat dar nėra sukurta. Abiem atvejais Konvencijos nuostatos pernelyg abstrakčios realiai jas įgyvendinti. Skirtingai nei naudos iš veiklos Rajone paskirstymo, įnašų iš nacionalinių kontinentinių šelfų už 200 jūrmylių ribos eksploatavimo paskirstymo mechanizmo sukūrimo principai ir idėjos svarstyti 2012 m. lapkričio mėn. Institucijos darbo grupėje ir išdėstyti jos pateiktoje ataskaitoje [23]. Čia nesiekiant ir nesant galimybės

plačiau aptarti visų reikšmingų joje pateiktamų išaiškinimų, paminėtini bent keli iš siūlymų, nes, manytume, jie būtų taikytini ir kuriant naudos iš veiklos Rajone paskirstymo mechanizmą.

Institucijos darbo grupės pripažįstamas Konvencijos 82 straipsnį įgyvendinančio teisės akto (tarptautinės sutarties) sukūrimo poreikis. Be to, pažymima, kad įmokų mokėjimas „per Instituciją“ nereikia mokėjimo Institucijai, o tiesiog jos nustatyta tvarka ar jai kontroliuojant (Institucija turėtų nustatyti sąrašą kriterijų, pagal kuriuos turėtų būti skaičiuojama tiek įnašai, tiek jų paskirstymas, atsižvelgiant į Jungtinių Tautų Ekonominės ir socialinės tarybos atnaujinamą mažiausiai išsivysčiusių šalių sąrašą ir kt.). Iš nacionalinio kontinentinio šelfo eksploatacijos mokamų įnašų pagrindiniai gavėjai yra besivystančios šalys, ypač uždaros ir mažiausiai išsivysčiusios³². Įnašų (o jie galimi pinigine ir nepinigine išraiška, jei dėl pastarųjų būtų sukurtas jų įvertinimo mechanizmas) paskirstymas galėtų būti vykdomas, pavyzdžiui, įsteigiant Bendro paveldo fondą arba jau veikiančių programų, pavyzdžiui, Jungtinių Tautų plėtros programos (angl. – *United Nations Development Programme*) pagrindu ar atsižvelgiant į Žmogaus socialinės raidos indeksą (angl. – *Human Development Index*) ar pagal kitus Jungtinių Tautų rodiklius ar programas.

³⁰ Šios pirmosios sutartys įsigaliojo 2001 m. ir sudarytos su įmonėmis, kurias remia Rusija, Kinija, Japonija, Prancūzija, Bulgarija, Kuba, Čekija, Lenkija, Slovakija; dabar tokių sutarčių šalių yra dvylika. Plačiau žr. Institucijos interneto svetainėje pateikiamą informaciją: „Status of Contracts for Exploration for Polymetallic Nodules and Polymetallic Sulphides“ [24].

³¹ Kai tai leidžiama pagal Konvenciją, t. y. iki 350 jūrmylių.

³² Šių priskaičiuojama beveik 40. Taigi pirmiausiai į išmokas, siūloma, pretenduoti 8 uždaros ir mažiausiai išsivysčiusios, tada arba uždaros, arba mažiausiai išsivysčiusios, toliau galėtų eiti esančios nepalankioje geografinėje padėtyje ir tada visos kitos pasaulio valstybės, dalyvaujančios Konvencijoje.

Pirmieji neaiškumai arba 2011 m. Jūrų teisės tribunolo išaiškinimas

Prieš kelis metus Tarptautinio jūrų teisės tribunolo Jūros dugno ginčų kolegija pateikė pirmąjį savo ir pirmąjį apskritai išaiškinimą Rajono režimo srityje – dėl valstybių, remiančių subjektų veiklą Rajone [21].

Dviejų nedidelių besivystančių Ramiojo vandenyno salos valstybių Nauru ir Tonga kreipimasis (per Tarptautinę jūros dugno instituciją) buvo susijęs su Jūrų teisės konvencijos nuostatomis dėl Institucijos (ir jos įmonės) Tarptautinio jūros dugno eksploatavimo kartu su besivystančiomis šalimis. Šalys rėmė komercines įmones „Nauru Ocean Resources Inc.“ ir „Tonga Offshore Mining Ltd.“ Valstybėms kreipusis dėl gavybos jūros dugne tarptautiniuose vandenyse, Institucija performulavo paklausimą į tris klausimus, iš esmės susijusius su valstybių atsakomybe dėl jų remiamų įmonių veiklos Rajone³³.

Atsakydamas į pateiktus klausimus šioje byloje Tribunolas išaiškino veiklos Rajone sąvoką nurodydamas, kad ji neapima kiekvienos įmanomos veiklos: apima grėžimą, dugno valymą, kasimą, laidojimą (medžiagų ar objektų), statymą (konstrukcijų ar įrenginių), įrenginių priežiūrą, tačiau neapima, pavyzdžiui, gabenimo,

³³ Buvo pateikti tokie trys klausimai: (1) kokie yra valstybių Konvencijos dalyvių teisiniai įsipareigojimai ir atsakomybė joms remiant įmonių veiklą Rajone; (2) kokios yra valstybės atsakomybės ribos už jos pagal Konvencijos 153 straipsnio 2 dalies b punktą remiamos įmonės įsipareigojimų pagal Konvenciją, ypač XI dalį, ir 1994 m. Susitarimą nevykdymą; ir, galiausiai (3) kokios yra būtinos ir tinkamos priemonės, kurių turi imtis remianti valstybė, kad užtikrintų įsipareigojimų pagal Konvenciją (ypač 139 straipsnį ir III priedą bei Susitarimą) įgyvendinimą.

apdirbimo, atitinkamai valstybių atsakomybė negali būti taikoma už absoliučiai visą su gavyba Rajone susijusią veiklą. Reikėtų pritarti, kad bene reikšmingiausia išaiškinimo dalis laikytina apie subjektų atsakomybės ribas, nors, prof. D. Freestone nuomone, tai – „klausimas, į kurį Jūrų teisės konvencija pateikia aiškiausią išaiškinimą“ [16]. Įsipareigojimą užtikrinti, kad šalis laikytųsi su Institucija sudarytos sutarties dėl veiklos Rajone ir Konvencijos bei Susitarimo nuostatų, Tarptautinis jūrų teisės tribunolas išaiškino labiau kaip veiksmo nei rezultato įsipareigojimą. Valstybė nėra atsakinga už remiamą įmonę, jeigu ji ėmėsi tinkamų priemonių užtikrinti subjektų įsipareigojimų laikymąsi ir atsakomybę, įvykdė pareigą nacionalinėje teisėje priimti teisės normas ir administracines priemones, skirtas užtikrinti, kad jos jurisdikcijai priklausantys asmenys jų laikytųsi. Taigi tai nėra griežtos atsakomybės režimas, valstybė atsakytų už savo remiamas įmones tik jeigu minėtų priemonių nesiimtų. Be to, Jūrų teisės tribunolas nagrinėjo poveikio aplinkai vertinimą kaip turintį apimti geriausią aplinkosaugos praktiką ir prevencijos principą.

Šis Tarptautinio jūrų teisės tribunolo išaiškinimas tiesiogiai bendro žmonijos paveldo koncepcijos neaiškina, tačiau yra neabejotinai jai reikšmingas, nors nagrinėja tik labai specifinius, daugiausia su valstybių atsakomybe susijusius aspektus. Išaiškinimas patvirtino, kad Rajono režimo kūrimo, galima sakyti, evoliucinis požiūris, paties teisės instituto naujumas ir savo prigimtimi skirtingų valstybių interesų kontekste sudėtinga bendro žmonijos paveldo koncepcija kelia ir kels dar nemažai klausimų, reikalaujančių analizės ir atsakymų,

ir kad veikla Rajone artimiausiais dešimtmėčiais gali tapti viena iš svarbiausių tarptautinės jūrų teisės aktualijų. Valstybių atsakomybės už dalyvavimo veiklą Rajone neaiškumai – tik dalis režimo neaiškumų ir klausimų. Visus juos kompetentingas spręsti Jūrų teisės tribunolas (Jūros dugno ginčų kolegija), tarnaujantis kaip savitas režimo laikymosi saugiklis arba bent pagalbininkas, nes į jį gali kreiptis tiek Institucija, tiek valstybės ir jų remiamos kitos sutarčių su Institucija šalys (juridiniai ir netgi fiziniai asmenys), ir, tikėtina, kad Tribunolo Jūros dugno ginčų kolegija dar ne kartą bus sušaukta. Reikėtų pritarti, kad ypač dėl šalių pareiškėjų, kurių atžvilgiu ji įgyvendina privalomą jurisdikciją Rajono režimo klausimais, ši institucija yra unikali [12, p. 38].

Lietuvos galimybės

Žinant, kad Rajono, kaip bendro žmonių paveldo, koncepcija grindžiama visų valstybių įtraukimo į veiklą Rajone ir dalijimosi iš jos gaunama „nauda“ idėja, įdomu įvertinti Lietuvos dalyvavimo vykdančią veiklą Rajone ar gaunant pajamų iš įmokų, mokamų pagal Konvencijos 82 straipsnį, galimybes.

Minėtas galimybes pirmiausia nulemia Lietuvos priimti tarptautiniai įsipareigojimai. Lietuva ratifikavo abu Rajono režimą kuriančius dokumentus: Jūrų teisės konvenciją ir Susitarimą. Abiejų ratifikavimo įstatymų projektų aiškinamuosiuose raštuose apie Lietuvos dalyvavimo veikloje Rajone planus, poreikius, galimybes ar perspektyvas beveik nerašyta, iš esmės numatytas tik įnašų į Institucijos biudžetą poreikis³⁴.

³⁴ Susitarimo ratifikavimo aiškinamajame rašte [10] nurodyta, kad „Konvencijos 160 straipsnio 2 da-

Lietuva, kaip ir visos Konvencijos dalyvės, yra atstovaujama Tarptautinėje jūros dugno institucijoje, nes visos Konvencijos valstybės šalys yra Institucijos narės³⁵. Vadinas, šalis (ar jos remiama įmonė), vadovaudamasi Konvencijos ir Susitarimo nuostatomis, galėtų kreiptis į Instituciją dėl leidžiamos veiklos Rajone. Valstybei galiotų visi Rajono režimo principai ir normos, nustatyti ne tik Konvencijoje ir Susitarime, bet ir priimti Institucijos ar išplėtoti Jūrų teisės tribunolo išaiškinimuose. Pažymėtina, kad Institucijos aštuonioliktoje sesijoje Generaliniam sekretoriui pavesta parengti ataskaitą apie valstybių nacionalinėje teisėje priimtus teisės aktus dėl veiklos Rajone ir įmonių rėmimo, atitinkamai šią informaciją turės pateikti Institucijoje atstovaujamos valstybės [22].

Preliminariu vertinimu, turint omenyje nebaigtą kurti reglamentavimą, manytina, kad teisinės prielaidos ir pagrindai Lietuvai patekti tarp „naudos“ iš veiklos Rajone ir iš valstybių įnašų Institucijai joms eksploatuojant nacionalinius kontinentinius šelfus už 200 jūrmylių ribos gavėjų taip pat yra. Nors kol kas sudėtinga vertinti, tikėtina, kad Lietuva negalėtų pretenduoti būti tarp pagrindinių „naudos gavėjų“, nes nėra nei mažiausiai išsivysčiusi, nei mažos salos valstybė, nei pagal kitus siūlomus kriterijus galinti pretenduoti tarp „labiausiai vertų paramos“. Suprantama, visa tai – labiau teorinės galimybės nei tikėtina tikrovė dėl paties Rajono režimo

lies e punktas numato narių įnašus į Institucijos biudžetą, o Konvencijos VI priedo 19 straipsnis numato narių įnašus į Tarptautinio jūrų teisės tribunolo biudžetą. Jungtinių Tautų Sekretoriato duomenimis, minėti įnašai Lietuvai sudarytų apie 3 317 JAV dolerių per metus. Šie mokesčiai būtų mokami iš Užsienio reikalų ministerijos biudžete tam numatytų asignavimų“.

³⁵ Jūrų teisės konvencijos 156 straipsnio 2 dalis.

neišbaigtumo ir tik pradedamos veiklos jame, realių valstybės dalyvavimo tokioje veikloje galimybių, pajėgumų ir racionalaus poreikio, galiausiai dar net negaunamos ekonominės naudos, kurią būtų galima valstybėms dalytis, ir visų kitų nagrinėtų aplinkybių. Vis dėlto visa tai netrukdo šaliai siekti domėtis Rajonu ir jo atveriamomis galimybėmis. Kol kas Lietuvoje nėra nei teisės aktų, nei kitos medžiagos ar informacijos, kuri parodytų valstybės interesus daugiau sužinoti apie veiklos Rajone galimybes, įskaitant dalyvavimo joje viena ar kita forma (pavyzdžiui, Lietuvos specialistų dalyvavimo Institucijos darbo grupėse ar specialistų dalyvavimo vykdant mokslinius tyrimus Rajone kartu su kitų šalių mokslininkais ar pan.) perspektyvas ar ateityje reikalingų nacionalinės teisės aktų poreikį. Bendradarbiavimas apsiriboją dar tik pavieniais, greičiau labai retais Lietuvos atstovų vizitais į Institucijos sesijas.

Išvados

Rajono ir jo išteklių, kaip bendro žmonijos paveldo, koncepcijos esmė yra Rajono administravimo ir leidžiamos veiklos jame kontrolės pavedimas tarptautinės bendrijos „patikėtinei“ Rajone, unikaliai tarptautinei organizacijai, Tarptautinei jūros dugno institucijai ir iš šios veiklos gaunamos ekonominės ir kitokios naudos paskirstymas visoms valstybėms. Institucijos priimamos teisės normos ir valstybių (ir jų remiamų įmonių) veikla Rajone turi atitikti šiuos tarptautinės teisės ir Rajono režimo principus: valstybių suverenios lygybės, tarptautinio bendradarbiavimo, Rajono ir jo išteklių, kaip bendro žmonijos paveldo, koncepciją, Rajono naudojimo tik taikiais

tikslais ir žmonijos labui, aplinkos apsaugos ir tausaus išteklių naudojimo, technologijų perdavimo, povandeninio kultūros paveldo apsaugos ir bendruosius teisės principus, ypač teisingumo ir nediskriminavimo.

Rajono režimo formavimasis pademonstravo tarptautinės teisės lankstumą ir unikalių valstybių interesų derinimo ir reglamentavimo kūrimo pavyzdžių. Tarptautinei jūros dugno institucijai numatytas „evoliucinis vaidmuo“, pačios veiklos Rajone naujumas ir praktikos bei teisės normų trūkumas, taip pat visų, ypač mažiausiai išsivysčiusių, valstybių įtraukimo ir „naudos“ paskirstymo šalims reikalavimas savo esme sudėtingos bendro žmonijos paveldo koncepcijos fone neprisideda prie Rajono režimo aiškumo. Konvencijos normų dėl dalijimosi ekonomine nauda iš veiklos Rajone ir iš įnašų eksploatuojant nacionalinius šelfus už 200 jūrmilių ribos realiam veikimui Institucijai dar reikia sukurti nemažai taisyklių ir procedūrų. Kol kas pagrindinė „nauda“ iš Rajono yra žinios ir patirtis, gaunami iš išteklių žvalgyimo ir mokslinių tyrimų Rajone.

Konvenciją ir Susitarimą ratifikavusiai Lietuvai yra visos teisinės prielaidos naudotis šiose tarptautinėse sutartyse įtvirtintomis galimybėmis jai priimtinu būdu (pavyzdžiui, dalyvaujant Institucijos sesijose, prisidedant prie kitų šalių vykdomų mokslinių tyrimų ar kitaip), noras daugiau sužinoti apie Rajono paslaptis ir galimybes ir ateityje įtraukti šiuos klausimus į valstybės planus ar strategijas būtų sveikintinas. Akivaizdu, kad Rajono režimo vystymasis sparčiai tobulėjant technologijoms yra vienas iš svarbiausių tarptautinės jūrų teisės iššūkių ir išliks tarp pagrindinių aktualijų,

pareikalausančių dar daug atsakymų į su veikla Rajone susijusius klausimus. Bent dalį jų turėtų pateikti Jūrų teisės tribunolas

(Jūros dugno ginčų kolegija), Tarptautinė jūros dugno institucija ir valstybių praktika.

LITERATŪRA

Teisės aktai ir jų aiškinamieji raštai

1. 1945 m. Jungtinių Tautų chartija. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 15-557.
2. 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija. *Valstybės žinios*, 2003, nr. 107-4786.
3. 1994 m. Susitarimas dėl 1982 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų konvencijos dėl jūrų teisės XI dalies įgyvendinimo. *Valstybės žinios*, 2003, nr. 107-4787.
4. 1969 m. gruodžio 15 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija 2574 D (XXIV) (UNGA Resolution of 15 December 1969 No 2574 D (XXIV)) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <[http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2574\(XXIV\)&Lang=E&Area=RESOLUTION](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2574(XXIV)&Lang=E&Area=RESOLUTION)>.
5. 1970 m. spalio 24 d. Generalinės Asamblėjos deklaracija dėl tarptautinės teisės principų, susijusių su draugiškais santykiais ir bendradarbiavimu tarp valstybių pagal Jungtinių Tautų chartiją 2625 (XXV) (A / 8082) (UNGA declaration of 24 October 1970 on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations No 2625 (XXV) (A / 8082)) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <[http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2625\(XXV\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2625(XXV))>.
6. 1970 m. gruodžio 17 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija 2749 (XXV) (UNGA Resolution of 17 December 1970 No 2749 (XXV)) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <[http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2749\(XXV\)&Lang=E&Area=RESOLUTION](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2749(XXV)&Lang=E&Area=RESOLUTION)>.
7. 1994 m. liepos 28 d. Generalinės Asamblėjos rezoliucija 48/263: Susitarimas dėl 1982 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijos XI dalies įgyvendinimo (UNGA resolution of 28 July 1994 No 48/263: Agreement relating to the implementation of Part XI of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982 A/RES/48/263) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r263.htm>>.

8. 1994 m. rugpjūčio 17 d. Generalinės Asamblėjos rezoliucija A/RES/48/263 (UNGA Resolution of 17 August 1994 No A/RES/48/263) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/48/263&Lang=E&Area=RESOLUTION>.
9. Įstatymas „Dėl Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijos ir Susitarimo dėl 1982 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijos XI dalies įgyvendinimo ratifikavimo“. *Valstybės žinios*, 2003, nr. 107-4784.
10. Įstatymo dėl Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijos ir Susitarimo dėl 1982 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijos XI dalies įgyvendinimo ratifikavimo projekto aiškinamasis raštas Nr. IXP-2735 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=214386>.

Specialioji literatūra

11. ANDERSON, D. H. Further efforts to ensure universal participation in the United Nations Convention on the law of the sea. *International & Comparative Law Quarterly*, 1994, 43(4). p. 886–893.
12. BOYLE, Alan E. Dispute settlement and the Law of the Sea Convention: problems of fragmentation and jurisdiction. *International & Comparative Law Quarterly*, 1997, 46(1), p. 37–54.
13. CHESTERMAN, Simon. International territorial administration and the limits of law. *Leiden Journal of International Law*, 2010, p. 437–447.
14. CHURCHILL, Robin Rolf; LOWE, Alan Vaughan. *The Law of the Sea*. Juris Publishing, Manchester University Press, Manchester, United Kingdom, 1999.
15. JOYNER, Christopher C. Legal Implications of the Concept of the Common Heritage of Mankind. *International and Comparative Law Quarterly*. Volume 35, Issue 01, January 1986, Cambridge University Press, p. 190–199.
16. FREESTONE, David. Advisory Opinion of the Seabed Disputes Chamber of International Tribunal for the Law of the Sea on „Responsi-

bilities and Obligations of States Sponsoring Persons and Entities With Respect To Activities in the Area“. *ASIL Insights*. American Society of International Law, March 9, 2011. Volume 15, Issue 7 [interaktyvus]. Prieiga per internetą <<http://www.asil.org/insights110309.cfm>>.

17. ROTHWELL, R. Donald; STEPHENS, T. *The International Law of the Sea*. Oxford and Portland, Oregon, Hart Publishing, 2010.
18. STRATI, Anastasia. Deep Seabed Cultural Property and the Common Heritage of Mankind. *International & Comparative Law Quarterly*, 1991. Cambridge University Press. P. 859–894.
19. WOLFRUM, Rüdiger. Legitimacy of International Law and the Exercise of Administrative Functions: the Example of the International Seabed Authority, the International Maritime Organisation (IMO) and International Fisheries Organisations. *German Law Journal*. Special Issue: Public Authority and International Institutions: Cross-cutting Analyses. November 1, 2008.
20. WOOD, Michael C. The International Seabed Authority: Fifth to Twelfth Sessions (1999–2006). *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Volume 11, 2007, p. 47–98 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.mpil.de/shared/data/pdf/pdfmpunyb/02_wood_11.pdf>.

Teismų praktika

21. Tarptautinio jūrų teisės tribunolo byla Nr. 17: 2011 m. vasario 1 d. konsultacinė išvada (Advisory opinion of 2011 February 1 „Responsibilities and obligations of States sponsoring per-

sons and entities with respect to activities in the Area“) ir kiti bylos dokumentai [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.itlos.org/index.php?id=109>>.

Kiti šaltiniai

22. Informacinis pranešimas apie Tarptautinės jūros dugno institucijos aštuonioliktoje sesijoje nagrinėjamus klausimus (Information Note on Matters before the Eighteen Session of the International Seabed Authority), 2012 m. liepos 9–27 d., Kingstonas, Jamaika [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.isa.org.jm/en/sessions/2012>>.
23. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijos 82 straipsnio įgyvendinimas: Tarptautinės jūros dugno institucijos, bendradarbiaujant su Kinijos jūrų teisės institutu (Pekine), sudarytos darbo grupės ataskaita (Techninė studija nr. 12). 2012 m. lapkričio 26–30 d. (Implementation of Article 82 of the United Nations Convention on the Law of the Sea. Report of an International Workshop convened by the International Seabed Authority in collaboration with the China Institute for Marine Affairs in Beijing, the People's Republic of China, 26–30 November 2012. ISA Technical Study: No. 12).
24. Tarptautinės jūros dugno institucijos interneto svetainė: tyrimo zonos (International Seabed Authority: Exploration Areas) ir kita informacija [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.isa.org.jm/en/scientific/exploration>> ir <<http://www.isa.org.jm/en/home>>.

LEGAL REGIME OF THE INTERNATIONAL SEABED AREA: CONCEPT OF THE COMMON HERITAGE OF MANKIND AND DISTRIBUTION OF THE BENEFIT

Indrė Isokaitė

S u m m a r y

The Article provides the analysis of the concept of the International Seabed Area as a common heritage of mankind, including the principles for sharing the benefit gained from the activities at the Area. The concept means entrusting the International Seabed Authority with the administration and control of the Area. The Authority, States and entities sponsored by the States must follow the principles forming the regime of the Area: using the Area as a common heritage of mankind and solely for peaceful purposes,

technology transfer and protection of underwater cultural heritage, environmental protection and sustainable use of resources, also sovereign equality of States, international cooperation, equity, non-discrimination, etc. The conclusions also contain the statement that the main benefit from the Area has so far been the knowledge and experience gained out of exploration and scientific research at the Area as the activities have commenced quite recently and part of the rules implementing the Convention are still to be

adopted. Law of the Sea Convention and the Agreement implementing its Part XI provide Lithuania with legal background to take opportunities revealed by the Area in most appropriate manner and such efforts or interests should be encouraged. It is recog-

nised that the issues of the Area remain among the most important topics of the Law of the Sea and the regime is to be developed by the work of the Tribunal for the Law of the Sea, the International Seabed Authority and the State practice.

Īteikta 2013 m. liepos 31 d.

Priimta publikuoti 2013 m. rugsėjo 27 d.